

CZENE GRÉTA:

A grúziai háború és az új nemzetközi rendszer

Az augusztusi grúziai háború a nemzetközi rendszer átgondolására és felülvizsgálatára készítette az ezzel foglalkozó szakembereket, hiszen a háború olyan, a struktúráján belüli átalakulásokra hívta fel a figyelmet (pl. az orosz beavatkozásra Grúzián belül a dél-oszétok mellett, NATO és a Nyugat kelet irányú terjeszkedése, stb.) amelyek bár eddig is ismertek voltak, többé már mégsem lehetett elmenni mellettük szó nélkül. Az átalakulás kezdetéről viták folynak, egyesek szerint az közvetlenül a bipoláris világ felbomlásának pillanatára tehető, mások az átalakulást egy hosszabb folyamatnak tekintik, ami 1989-ben a berlini fal leomlásával és a kelet-közép-európai országok rendszerváltoztatásaival kezdődött el, de még a mai napig is tart. Ez utóbbi állásponthez csatlakozva dolgozatom ennek az átalakulásnak a vizsgálatára, diagnosztizálására tesz kísérletet, figyelembe véve, hogy írásom már csak terjedelmi korlátoknál fogva sem lehet mindenre kiterjedő és teljes.

Christopher Meyer a grúziai háborút követően megjelent cikkében fogalmazza meg azon álláspontját, hogy a grúziai-dél-oszétiai háborúval nem egy új hidegháborús korszak, vagy egy hideg béke időszaka érkezett el, hanem inkább véget ért a bipoláris világrend felbomlását követő átmeneti kor, és visszaállt a hidegháborút megelőző, a bécsi kongresszus döntésein alapuló világrendhez hasonló nemzetközi rendszer, amelyben a nemzetközi politikai struktúrát a tartós bizonytalanság, az államok magas autonómiafoka és a geopolitika jelentősége jellemezte.¹ Napjainkig tartja magát az a népszerű álláspont, miszerint a globalizáció, az interdependenciák nagymértékű jelenléte és az egymásba kapcsolódó érdekhálózatok majd félresöprik az ősi viszályokat és vetélkedéseket. A geoökonómia jeles képviselői szerint pedig a geoökonómia² idővel majd lecserélheti és kiválthatja a geopolitikát, hiszen az államok közötti rivalizálás a gazdaság területén fog megjelenni, a termékfejlesztés állami támogatása megfelel a fegyverzetek fejlődésének; az állam segítségével történő piaci térfoglalás a külföldön létesített katonai bázisokat és

¹Christopher Meyer: A return to 1815 is the way forward for Europe, http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article4656255.ece, 2008. szeptember 15.

² Edward Lattvak, a geoökonómia koncepció kidolgozója a geoökonómiát úgy határozta meg, mint a konfliktus logikájának átvitelét a kereskedelem területére.

garnizonokat helyettesíti, éppúgy, mint a diplomáciai befolyást.³ Ez a feltevés azonban napjainkig még nem igazolódott be. Ehelyett világszerte éledező nemzeti reneszánszról és az ezt kiegészítő, erősödő lokalizmusról beszélhetünk, - gondolhatunk itt Katalónia, Baszkföld, Korzika függetlenedési törekvéseitől kezdődően Koszovó, Abházia vagy Dél-Oszétia ilyen irányú szándékáig.

Robert Kagan szerint az új világregendet nem az ideológiai szembenállás fogja meghatározni, hanem a liberális demokráciák és diktatúrák közötti feszültségek és konfrontációk. Kagan a nacionalizmus veszélyes térnyeréséről, annak újbóli felbukkanására figyelmeztet, és megkülönböztet etnikai (pl. a Balkánon) és nagyhatalmi (Oroszország) nacionalizmust is.

Kagan abban látja a veszélyt, hogy a világban új geopolitikai törésvonalak keletkeztek, amelyek metszéspontjaiban fekvő térségek feletti befolyásért nagyhatalmi versengés zajlik Oroszország, az Egyesült Államok és az Európai Unió között, így ezek a területek majd számos további konfliktus okozói és színterei is lehetnek.⁴ Ilyen geopolitikai törésvonal halad át Oroszország nyugati és délnyugati határán, amibe beleesik: Grúzia, Ukrajna, Moldávia, a Balti államok, Észtország, Litvánia, Lettország, Lengyelország, Magyarország, Csehország, a Kaukázus, Közép-Ázsia és a Balkán.

Francis Fukuyama, amerikai filozófus Robert Kaganhez hasonlóan úgy látja, hogy a legfőbb kihívást a jövőben a liberális demokráciák számára a tekintélyelvű rendszerek és ezek modernizációja jelenti majd. Erre példaként Pakisztánt hozza, ahol Pervez Musaraff lemondása ellenére 1999 óta töretlen a diktatúra, Latin-Amerikában virágzik a populizmus, a kínai kommunizmus pedig láthatóan immúnis a kapitalizmus demokratizáló hatásával szemben.

³Csizmadia Sándor: Globalizálódás és fragmentálódás a bipoláris világ után, www.btk.pte.hu/tanszekek/tortenelem/doc/mkor/fischerf/Csizmadia.rtf, 2008. szeptember 15.

⁴ Robert Kagan: History's Back, Ambitious autocracies, hesitant democracies, 08/25/2008, Volume 013, Issue 46, http://www.weeklystandard.com/Utilities/printer_preview.asp?idArticle=15426&R=13BB0F1, 2008. szeptember 15.

Mindezeket figyelembe véve, könnyen arra a következtetésre lehetne jutni, hogy a történelem mégsem ért véget, mint ahogyan azt 1989-ben megírt cikkében Fukuyama jósolta⁵, és a világ egy újabb hidegháború elé néz, vagy legalábbis visszatér a 19. századi nagyhatalmi szembenálláshoz. Fukuyama szerint, azonban ha közelebbről megnézzük az Amerika és a Nyugati liberális demokráciák számára kihívást jelentő rezsimeket, akkor óriási különbségeket fedezhetünk fel a mai és a 19. és 20. századi diktatúrák között. A legfontosabb különbség az, hogy míg a 19. és 20. századi diktatúrák külpolitikájukban imperialisták voltak, a mai zsarnokságok csak ritkán lépnek fel a terjeszkedés igényével. Kína és Oroszország már csak azért sem fenyegeti a világrendet, mert maguk is a szabad kereskedelemnek köszönhetik fejlődésüket. A kínai gazdasági robbanás és a magas olajáraknak köszönhető látványos orosz fejlődés nem tartható fenn a globális kereskedelem nélkül. Ugyanis ha szembeszállnának a Nyugati liberális demokráciákkal, - mondja Fukuyama - akkor saját maguk alatt vágnák a fát: tehát számukra is elengedhetetlen a Nyugattal ápolt jó viszony és a szabadpiac fenntartása.⁶

A világpolitikában tehát nyilvánvalóan átrendeződés zajlik, az amerikai hegemonia korszaka lassan véget érni látszik, Oroszország és Kína jelentős gazdasági szereplőként tért vissza a nagyhatalmi színpadra. Az Egyesült Államokkal ugyan katonailag még nem egyenrangú félként, de minthogy néhány éve már költségvetésük egyre nagyobb hányadát fordítják hadigépezetük modernizálására és fejlesztésére, mára számottevő regionális hatalmakká váltak, amely kihat érdekeik és értékeik érvényesítési képességeire. Erre világított rá a grúziai konfliktus is, amely az erőforrásokért és a geostratégiai pozícióért vívott küzdelem - Irak utáni - folytatását jelenti a globális sakkjátszóban. A grúziai konfliktus előtt a Nyugati világ hajlamos volt arról elfelejtkezni, hogy mint minden országnak, Oroszországnak is megvannak a saját érdekei, amik akár ellentétesek is lehetnek az európai, az amerikai, vagy más országok érdekeivel, hiszen az

⁵Francis Fukuyama 1989-ben írta meg esszéjét, A történelem végét amelyet az 1992-ben megírt könyvében, A történelem vége és az utolsó ember (The End of History and the Last Man) fejt ki bővebben. Fő tézise röviden az, hogy a kommunista rezsimek összeomlását követően a történelmi haladás, mint ideológiák közti harc tulajdonképpen véget ért, és a hidegháború időszaka, a berlini Fal lebontása után a világban a liberális demokrácia uralmának kora következik, a politika és gazdasági liberalizmus elkerülhetetlen győzelmével.

⁶ Francis Fukuyama: They can only go so far, Washington Post, Sunday, August 24, 2008; Page B01, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/08/22/AR2008082202395.html>

amerikai jelenlét az ún. Közel-Külföldön (angolul: Near abroad, oroszul: ближнее зарубежье), illetve a NATO és Európai Unió keletre való kiterjesztése Oroszország számára fenyegetésként jelent meg. Napjainkra Oroszország megelégedve az immár több mint egy évtizede tartó folyamatos visszaszorulását, s élve a grúz támadás adta lehetőségekkel, a maga javára billentette vissza a stratégiai viszonyokat a régióban, s megerősödve jött ki a grúziai konfliktusból. Ezt bizonyítja az is, hogy Azerbajdzsán máris kétségeket fogalmazott meg a Nabucco vezetékét illetően, Üzbegisztán és Türkmenisztán pedig új, földgázszállításról szóló szerződéseket kötött Moszkvával.

A Nyugati világnak tehát szembe kellene néznie azzal a ténnyel, hogy azon idők, amikor Oroszország a Szovjetunió összeomlása után még csak egy gyenge és kiszolgáltatott legfeljebb regionális hatalom volt, valamint Kínát egy bezárkózó, gazdaságilag és katonailag nem igazán jelentős országgént definiálták, végérvényesen elmúltak. Amerika szuperhatalmi státusza napjainkban már nem azt jelenti, hogy egy egypólusú világban élünk, hiszen politikáját Oroszország és Kína olykor kifogásolja és provokálja, máskor elutasítja. Ez a szuperhatalmi státusz azonban fokozatosan megszűnhet, ugyanis napjaink nemzetközi rendszerében egy állam gazdasági potenciálja már legalább akkora jelentőséggel bír, mint katonai ereje, az Egyesült Államok pozíciói pedig ezen a téren is gyengültek az ország eladósodottságának mértéke, a jelzálogpiaci és a pénzügyi szektor válsága és a likviditás világméretű beszűkülése következtében. Ugyanakkor láthatóan az amerikai katonai erőnek is megvannak a korlátai, hiszen az afganisztáni és iraki háború közben világossá vált, hogy két nagyszabású művelet egyidejű finanszírozására még az Amerikai Egyesült Államok sem képes.

Eközben Európa hiába gazdasági óriás, ebben a globális geopolitikai játszmában ténylegesen nem tud részt venni, még inkább nem beleszólni. Hiába gazdasági nagyhatalom, ha nem fordít eleget katonai képességeire, ha nem tud közös hangon megszólalni és egységesen fellépni külpolitikai kérdésekben. Jó példa erre az iraki háború megindítása körül kialakult eltérő álláspontok artikulálása, Koszovó függetlenségének elismerésekor az egységes álláspont hiánya, illetve az Oroszországgal való viszony inkoherens megítélése.

Ebben az új, hatalmi egyensúlyon alapuló többpólusú világrendben a nemzetközi rendszer működési elvét újra a raison d'état, vagyis az államérdek határozhatja meg,

amelyben az államok hegemoniát célzó hatalmi igényének megfékezése mindegyik, a nemzetközi rendszerben létező állam érdeke lesz. Ilyen körülmények között egyre rendszeresebbé válhat majd az a gyakorlat, hogy a nagyhatalmak érdekeik szerint egyre több olyan lépésre szánják el magukat, amelyek a bipoláris világban szokatlanok voltak, mint például a bátrabb beavatkozási politika a határaik mentén fekvő térségek politikai és biztonságpolitikai viszonyaiba, felerősödő gazdasági protekcionizmus, új és változó szövetségek kialakítása és az államok nemzeti érdekeinek tágabban vett értelmezése.

Ebben az új nemzetközi rendszerben a világpolitikában való bátrabb megjelenés mellett az államoknak azonban már nem állhat érdekükben az ideológiai vagy világnézeti síkon megjelenő mindent átfogó globális szembenállás, sokkal inkább egymás vetélytársaiként vagy ellenfeleiként jelenhetnek meg elsősorban az erőforrásokért vívott folyamatos közdelemben.

Úgy tűnik tehát, hogy a 21. század már nem Amerika évszázada lesz, sem pedig a Nyugati világé, de nem is csupán csak Kínáé vagy Ázsiáé, hanem mindazoké, akik képesek a *raison d'état* elve szerint érdekalapúan politizálni, és markánsan megjelenni a világpolitika színpadán.

A 21. századi hatalmi egyensúlyon alapuló többpólusú rendszerben sokszor egymással ellentétes nemzeti érdekek és ambíciók versenyezhetnek, és a világ továbbra is, vagy még inkább a helyi erőszak, a globális fenyegetések és feszültségek színtere maradhat, ahol a nem állami szereplők is jelentős külpolitikai szerepet játszhatnak. Ebben a decentralizált, anarchikus nemzetközi rendszerben az államok magatartását újra a mindenfajta függőség csökkentésére, illetve annak elkerülésére irányuló törekvés fogja jellemezni, ahol alacsony intenzitású, ám nagy gyakoriságú háborúk főleg a periférián tudnak majd megjelenni. Ebből kifolyólag a Nyugati világnak érdemes lenne szem előtt tartania és elfogadnia azt a tényt, hogy számos nem Nyugati barátjának és szövetségesének külön stratégiai érdekei vannak és lesznek, így magának is elsősorban saját érdekeit kellene figyelembe vennie. Ezért a Nyugat legfontosabb jövőbeni feladata, hogy képes legyen megfelelni mindazoknak a kihívásoknak, amelyeket az új feltörekvő hatalmak támaszthatnak majd vele szemben.

Felhasznált irodalom:

1. Christopher Meyer: A return to 1815 is the way forward for Europe, http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors/article4656255.ece
2. Csizmadia Sándor: Globalizálódás és fragmentálódás a bipoláris világ után, www.btk.pte.hu/tanszekek/tortenelem/doc/mkor/fischerf/Csizmadia.rtf
3. Francis Fukuyama: They can only go so far, Sunday, August 24, 2008; Page B01, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2008/08/22/AR2008082202395.html>
4. Kiss J. László: Globalizálódás és külpolitika, Teleki László Alapítvány, Budapest, 2003.
5. Robert Kagan: History's Back, Ambitious autocracies, hesitant democracies, Volume 013, Issue 46, http://www.weeklystandard.com/Utilities/printer_preview.asp?idArticle=15426&R=13BB0F1